гомумән ерак. Алар үзләрен тормыштан өстен күрә, хыянәт, ришвәтчелек һәм башка төрле гөнаһлар да аларны газапламый, чөнки газап – вөҗданлы, намуслы кешеләргә генә хас күренеш. “Коточкыч бит, ә, кеше язмышы, җан газабы, мәхәббәт фонында – акча, мал, коттедж өскә калка...” [5, б. 101]. Шуннан чыгып, әсәрнең икенче – иҗтимагый-фәлсәфи катламы барлыкка килә. Кешелек дөньясы вөҗданлы һәм вөҗдансызларга бүленә. Вөҗдансызлар үз гөнаһларын күрмиләр дә, ә вөҗданлылар вөҗдансызлар кылган гаеп өчен дә, үзләренеке өчен дә җавап бирә, шул рәвешле газапланып, ут эчендә яши.

“Газап” әсәре экзистенциализм фәлсәфәсенә корылган. “Экзистенциализм – концепция существования человека, его места и роли в этом мире”, – диелә “әдәбият теориясе. Әдәби процесс” хезмәтендә [3, б. 309]. Әсәрдәге күп кенә геройлар, дөньядагы менә шул урыннарын табалмыйча, вөҗдансызлар тарафыннан кысылып яши.

Әсәрдә автор образын да онытырга ярамый, әлбәттә. Ул Рашат, Ризәлә белән бергә Туктарның газабын үзендә йөртүче. “Бу дөньяда газап гел үзенең корбаннарын эзләп кенә йөри. Туктарның газабы миндә, ул мине бетереп маташа” [5, б. 120]. Дөнья газап белән тулы, бер кешенең газабы икенче кешегә күчә, ул кимеми, ә трансформацияләнә, яшәү – ул үзе газап дигән фикер ята әлеге әсәр нигезендә.

Әйе, тормыш – куркыныч, болганчык, газаплы, шуңа күрә, газапны җиңеләйтер өчен, гөнаһларны киметергә, һәр нәрсәдән мәгънә эзләү зарур. З.Хәким әлеге әсәрдә язганча, “мәгънә эзләү, мәгънә эстәү – үзе мәгънәгә ия” [5, б. 113].

Шулай итеп, З.Хәким әдәбиятыбызны баетуын дәва итә. Бәян жанрына мөрәҗәгать итеп, ул бүгенге көн проблемаларын ачык чагылдыра алган. Алда карап үткән әсәрдә автор тирән фәлсәфә аша җәмгыятебезнең аянычлы хәлдә булуын тагын бер кат дәлилли.

Әдәбият

1. Заһидуллина Д.Ф. Яңа дулкында. – Казан: Мәгариф, 2006. – 255 б.
2. Заһидуллина Д.Ф., Закирҗанов Ә.М., Гыйләҗев Т.Ш., Йосыпова Н.М. Татар әдәбияты: Теория. Тарих. – Казан: Мәгариф, 2006. – 319 б.
3. Теория литературы. Том IV. Литературный процесс. – М., ИМЛИ РАН, “Наследие”, 2001. – 624 с.
4. Хализев В.Е. Теория литературы. – Москва: Издательство “Высшая школа”, 1999. – 398 с.
5. Хәким З. Газап // Казан утлары. – 2015. – № 12.

Юсупова Нурфия Марсовна,

филол. ф.к., татар әдәбияты кафедрасы доценты,
КФУның Л.Толстой исемендәге.
филология һәм мәдәниятара багланышлар институты
Казан шәһәре. Татарстан, Россия
e-mail: faikovich@mail.ru

УДК 821.512.145, 82:801.6

ХХ ГАСЫР БАШЫ ТАТАР РОМАНТИК ШИГЪРИЯТЕНДӘ СУФИЧЫЛЫК СИМВОЛЛАРЫ

СИМВОЛЫ СУФИЗМА В ТАТАРСКОЙ РОМАНТИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ НАЧАЛА ХХ ВЕКА

SUFI SYMBOLS IN THE TATAR ROMANTIC POETRY OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности трансформации религиозно-суфийской символики в татарской романтической поэзии начала ХХ века, выделяются часто используемые устойчивые суфийские символы и определяется их смысловая и философско-эстетическая нагрузка. В процессе изучения выявляются релевантные национальной культуре формы символизации в рамках суфийской парадигмы.

Ключевые слова: символ, татарская поэзия, суфизм, функция, романтизм.

Abstract. In the given article, there are considered features of religious-sufi symbolics transformation in the Tatar romantic poetry of the beginning of the XX century. Also there are distinguished often used stable sufi symbols, and their semantic, philosophical-aesthetic load is defined. In the studying process, forms of symbolization within the frames of sufi paradigms, relevant to the national culture, come to light.

Keywords: a symbol, the Tatar poetry, Sufism, function, romanticism.

Татар сүз сәнгатендә романтизм юнәлеше өчен чишмә башы булып мәгърифәтчелек реализмы санала, «чөнки мәгърифәтчелек әдәбиятындагы үзгәрешләр ике яссылыкта бара: бер яктан, сурәтләнә торган тирәлек образы иҗтимагый – икътисади, көнкүреш өлкәләрендәге төгәл детальләрдән җыела, чынбарлыктан чыгып тәнкыйтьләү һәм җәмгыяви, типиклаштыру алга чыга (Г.Тукай сатирасы һ.б.). Икенче яктан, илаһи (идеаль) геройлар характеры психологик тирәнлек белән тасвирлана башлый» [3, б. 202]. Й.Нигъматуллина фикеренчә, бу күренеш татар әдәбиятында, беренче чиратта поэзиягә, төрле мәдәни традицияләрнең йогынтысы белән аңлатыла [4, б. 117]. Татар әдәбиятында романтизмның мәгърифәтчелеккә бәйле формалашуы аның эчтәлеген дә, характерын да билгели.

Шунысы үзенчәлекле: XX йөз башы татар шигърияте көнчыгыш һәм көнбатыш романтик традицияләренең очрашу, кушылу ноктасына әверелә. Бер яктан, урта гасыр Шәрык романтик шигъриятеннән үстерелә килгән сәнгати алымнар, эмоциональлек һәм бизәклелек, символик сурәтлелек яшәвен дәвам итә, икенче яктан, көнбатыш тибындагы романтизмга хас үзенчәлекләр, иң беренче чиратта, фикри үткенлек һәм төгәллек киң кулланылышка керә. Әлеге фонда татар романтик шигъриятендә гареб-шәрык романтизмы алымнары синтезы формалаша. Шуңа мөнәсәбәттә XX йөз башында иҗат ителгән әсәрләргә карата идеяләр романтизмы дигән төшенчә дә кулланыла. Идеяләр романтизмына мөнәсәбәтле әсәрләрдә рациональ һәм публицистик башлангычларның синтезы хасил була һәм бу башлангычлар татар шигъриятендә милләт язмышына бәйле уйланулар белән үрелә, символлар да милли эчтәлек белән өретелә [7, б. 175].

Сүз сәнгатендә мәгърифәтчелек идеяләренең көчле булуы романтик шигъриятнең дини–суфичыл әдәбиятка хас образ һәм символлар белән баюына йогынты ясый. Гомумән, татар әдәбиятында гыйсъянчылык романтизмының чишмә башын суфичылык символлары, суфичыл мотивлар бирелеше белән бәйләп аңлату яши [1, б. 214]. Р.К. Ганиева да әлеге фикерне куәтли, аның фикеренчә, XIX гасыр башына кадәр мөселман Көнчыгышының сәнгати-эстетик фикерләү традицияләре, суфичылык фәлсәфәсе йогынтысында үскән романтизм әлеге гасырның уртасыннан үзенә яңа сыйфат үзгәрешләре алып, XX йөз башына неоромантизмга кадәр үсеп җитә [2, б. 55]. Галимнәр суфичыл символларның, мистик фәлсәфәнең суфичылык күренеше белән бергә югалмавын, ә бәлки, яңарыш чоры әдәбиятларында романтизмда «эрүен» билгелиләр [5, б. 68]. Ләкин XX йөз башы татар романтик шигъриятендә алар трансформация кичерә, дини-суфичыл эчтәлектә кулланылмыйча, дөньяви фикер-карашларны үткәрүгә юнәлтелә.

Мәсәлән, Г.Тукайның романтик шигырьләрендә суфичыл символиканың үзгәреш кичерүе, трансформацияләнүе ачык күренә. Хәтта шагыйрь иҗатының буеннан-буена үстерелә, кабатлана килүче тотрыклы символик образлар хасил була. Нәкъ менә кабатлаулар аша аерым шигырьләрдә аллегорик мәгънәдә кулланылган образлар символик югарылыкка күтәрелә [8, б. 154]. Шагыйрьнең «Гыйшык бу, йа?..» (1906), «Алла гыйшкына» (1906), «Ифтирак соңында» (1906), «Мәхү идәрмисән?» (1906), «Сөеклемнең кабер ташында» (1906) һ.б. шигырьләре суфичыл символикага корылып иҗат ителә һәм шигырьләрне өч юнәлештә – саф суфичылык, дөньяви мәхәббәт һәм әдәби иҗат фәлсәфәсе рухында аңлау-шәрехләүгә мөмкинлек калдырыла. Бу татар романтик шигъриятендә эчке әдәби синтез күренешенең тулы канлы алым буларак формалашуы хакында хәбәр итә. Ә инде «Хур кызына» (1906), «Син булмасаң!» (1907) кебек шигырьләрендә, суфичыл символлар файдаланылса да, аларны дини эстетика чикләрендә уку мөмкинлеге калдырылмый. Ш.Бабич иҗатында да охшаш күренеш урын ала. Мәсәлән, «Мәхәббәт тоткыны» (1917) шигырендә лирик герой үзенең сөйгәнен сандугач һәм күбәләккә тиңли, «Күбәләк вә мин» (1917) шигырендә гөл һәм күбәләк, гөл һәм былбыл символлары җир кызына мәхәббәтне күрсәтү өчен хезмәт итә. Әсәр структурасында суфичылык символларының трансформацияләнүе, дөньяви эчтәлектә кулланылышы ачык күренеп тора.

Моннан тыш, суфи сурәтлелек традицияләре 1910 еллар татар поэзиясендә пәйгамбәр-шагыйрь образы бирелешендә дәвам итә, әмма аның үзенең беренчел эчтәлегеннән ераклашкан хәлдә файдаланылуы да билгеле. Бу чорда пәйгамбәр-шагыйрь образы иҗат һәм шагыйрьлек темаларының поэтик гәүдәләнеше кебек кабул ителә. Аның төп мәгънәсе – шагыйрьлекне кешеләр арасында якты мөнәсәбәтләр урнаштыру, изге теләкләр тарату өчен җибәрелгән илаһи һәм гуманистик миссия дип раслаудан [6, б. 100] һәм иҗатчы шәхесенең әхлакый кыйммәтен ачудан гыйбарәт. Шигърияткә гуманистик караш саклана, аңа кешеләр арасында мәрхәмәт, кешелекле мөнәсәбәт урнаштыру вазифасы йөкләнә. Шагыйрь исә шуны үтәү йөкләнгән талант иясе буларак күзаллана. Шушы фонда шигъриятә Аллаһка мөрәҗәгать – каләмгә, шагыйранә сүзгә мөрәҗәгать белән алышына.

XX йөз башы лирикасында бу фикер Толстой, Пушкин, Тукай образлары мисалында ачык чагыла. Пәйгамбәр-шагыйрь образы Тукай иҗатында билгеле урын тота, мәсәлән, иҗатының башлангыч чорында ук язылган «Пушкинә» (1906), «И, каләм» (1906), «Бер татар шагыйренең сүзләре» (1907) шигырьләрендә пәйгамбәр образы аша белдерелгән шагыйрь туры сүзе, таланты, иҗаты белән халкына хезмәт итәргә, яктылык, матурлыкка ышаныч уятырга, милләт идеаллары өчен көрәшергә тиеш дигән идея-фикер уздырыла. Өйрәнелә торган чор шигъриятендә пәйгамбәр-шагыйрь образы Тукайга багышланган әсәрләрдә дә дәвам иттерелә: унынчы еллардан Тукайны пәйгамбәр белән бәйләнештә сурәтләү тенденциясе урнаша. Мәсәлән, С.Сүнчәләйнең «Азан» (1912) шигырендә шушы концепция сәнгати чагылыш таба. С.Сүнчәләйнең «Шагыйрьгә» (1913) шигырендә дә пәйгамбәр-вәхи янәшәлеге Тукай-шигырь янәшәлеге булып төгәлләшә,

автор аның шигырьләрен вәхи, Аллаһтан иңгән кәләмнәр белән чагыштыра һәм шәхесен Аллаһ кәләмнәрен Җир кешеләренә тапшырып, халыкны сабырлыкка өндәүче изге пәйгамбәр дәрәҗәсендә сурәтли. Габитовның фәлсәфи рухта язылган, кыска, ләкин суфичылык әдәбиятыннан килгән традицион образ-символларга салынган мәгънә, фикер тирәнлеге белән гаять катлаулы «Нигә бу шәмнәр сүнә» (1913) шигырендә дә үзенчәлекле образлар системасы ярдәмендә шагыйрь һәм милләт язмышы илаһи бердәмлектә сурәтләнә. Суфи әдәбиятта Аллаһ сурәтендә кулланылган шәм, традицион эчтәлеген үзгәртеп, Тукайның абсолют бөеклеген ачуга юнәлтелә, суфичыл символик образлар әлеге хакыйкатьне аңлау-төшенүгә ачкыч хезмәтен үти һәм төп идеяне тәгълләштерә: татар милләтен даһилары яшәтә, аларның үлеме милләтнең якты киләчәген томанлый.

Шул рәвешле, XX йөз башында татар романтик шигърияте сан һәм сыйфат яңарышына ирешә, шигърият мәйданын үз милләтенә гашыйк, аның өчен борчылып, сызланып яшәүче, я булмаса хакыйкатьне эзләп, яшәеш кануннарын үзгәртү теләге белән янучы лирик герой белән баета. Суфичылык символлары исә романтик шигърияттә шушы юлда актив файдаланыла.

Әдәбият

1. Газиз Г. Сәгыйть Рәмиев шигырьләре тугрысында // Аң. – 1913. – №12. – Б. 214 – 216.
2. Ганиева Р. К. Художественные методы в тюркских Литературах начала XX века / Татарская Литература: традиции, взаимосвязи. – Изд-во КГУ, 2002. – С. 54 – 59.
3. Заһидуллина Д.Ф. әдәбият кануннары һәм заман. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2005. – 271 б.
4. Нигматуллина Ю. Типы культур и цивилизаций в историческом развитии татарской и русской литератур. – Казань: Фэн, 1997. – 189 с.
5. Степанянц М.Т. Философские аспекты суфизм. – М.: Наука, 1987. – 190 с.
6. Татар әдәбияты тарихы: 6 томда. Т. 3. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 598 б.
7. Юсупова Н.М. Символизация в татарской поэзии начала XX века / Н.М.Юсупова // Вестник Удмуртского университета. – 2014. – Серия 5. Выпуск 4. – С.175-179.
8. Юсупова Н.М. Космогонические символы в лирике Г.Тукая / Н.М.Юсупова // Филология и культура. – 2012. – № 1(27). – С.153-156.

Яхин Фарит Закизянович,

д. филол. н., профессор ИЯЛИ АН РТ
г.Казань, Татарстан, Россия
e-mail: yafaz@mail.ru

УДК 894.321

СТИХОТВОРЕНИЕ Г.ТУКАЯ О ВОСХОЖДЕНИИ ПРОРОКА: ОПРЕДЕЛЕНИЕ СМЫСЛОВ

THE G.TUKAY’S POEM ABOUT ASCENSION OF PROPHET: THE DEFINITION OF MEANINGS

Аннотация. В статье проводится литературоведческий анализ касиди Г.Тукая «Мигъраҗ» (Восхождение Пророка), на основе полученных результатов утверждается, что поэт, хотя и критиковал суфизм, все же в мышлении не отошел от философского мистицизма и неоплатонизм присущ художественному познанию действительности.

Ключевые слова: Восхождение Пророка, абсолютная истина, суфизм, неоплатонизм, поэтический вымысел, первосущность, мистическая эманация, идея произведения.

Abstract. The literary analysis of G.Tukay’s kasidi “Migraj” (Abcension Of Prophet) is carried out in this paper, on the basis of its results approved that the poet, through the criticism the Sufism, but in thinking, it didn’t move away from philosophical mysticism, that Neoplatonism is appropriate in perception of reality.

Keywords: Abcension Of Prophet, the absolut truth, Sufism, Neoplatonism, poetic fiction, purposesnot, the mystic emanation, idea of work.

Написанное Г.Тукаем в 1910 году стихотворение «Мигъраҗ» («Восхождение») говорит о том, что поэт, в начале своего творческого пути неоднократно критиковавший и высмеивавший в своих произведениях суфизм («Мөритләр каберстаныннан бер аваз» т.д.), спустя 5-6 лет после их создания вдруг переменил свои взгляды по отношению к суфизму и стал на сторону защиты средневекового мистицизма. Мирадж по своему содержанию и смыслу есть воплощение и основа суфийских учений о познании действительности и прибли-